

Széchenyi István és a nemzeti sajtóságok az emberi továbbfejlődés szempontjából.

Irta: APÁTHY ISTVÁN.

Már régen próbálom, különösen mióta GRÜNWARD BÉLA könyvét (Az új Magyarország. Gróf Széchenyi István,¹⁾ megjelenésekor, 1890-ben elolvastam, a fejlődés törvényeit kutató életbúvár szemüvegén át nézni SZÉCHENYI ISTVÁN életét és tanításait. Vizsgálván, magam is mindinkább arra az eredményre jutok, amire jutott nagy munkájában más irányból GAAL JENŐ,²⁾ hogy SZÉCHENYI életében és irataiban az emberi továbbfejlődés törvényszerűségeinek bámulatos megsejtése, sőt átértése nyilvánul.

Én ezen nem is csodálkozom. Benne csupán annak bizonyítékát látom, hogy ő nemcsak honi kortársaihoz képest, hanem általános emberi mérték szerint is, igazi nagy ember volt. Igazi nagy ember s, mint ilyen, messze előre kitolt mérföldmutatója az emberi továbbfejlődésnek. És itt is csak ismételhetem, hogy a nagy ember, meggyőződésem szerint, a vele egy időben élő nemzedék többi tagját a továbbfejlődés útján egy nagy lépéssel megelőzte. Ő már a saját egyedi életében elérte a fajfejlődésnek azt a fokát, melyre többi embertársa majd csak egy későbbi nemzedékben jut el. Követésre is azért méltó, mert a továbbfejlődésnek útját mutatja.

Kortársai közül nem csak egy bizonyos tulajdonságnak, vagy tulajdonságok bizonyos csoportjának nagyobb mértéke által

¹⁾ Budapest. 1890. Franklin-Társulat.

²⁾ GAAL JENŐ: Gróf Széchenyi István nemzeti politikája. I. köt. 1902. II. köt. 1903. Budapest. A M. T. A. kiadása. – Továbbá: Gróf Széchenyi István nemzeti politikája és jövőnk. 1903. Budapest. Politzer Zs. és fia kiadása. (Az előbbi mű 2. kötetének folytatása.)

túnik ki; tőlük tehát nem csak mennyiségileg különbözik. A uővekedés, vagy valamely tulajdonság fokozódása nem fejlődés. Valamely tulajdonságnak rendszerint egyoldalú ilyen fokozottsága nem a nagy embert, hanem a genie-t jellemzi. A nagy ember is lehet genie, sőt egy vagy több irányban gyakorta az; de nagysága teljesen független attól, hogy genie-e vagy nem. Ezért nehéz a valóságban megkülönböztetni a genie-t a nagy embertől: a genie nem szükségkép nagy ember, és a nagy ember sohasem *csak* genie. A harmonious egyéni kiválóság, a valódi talentum is szembe állítható a csaknem mindig disharmonious, erényekben és hibákban egyaránt szélsőséges genie-vei. A nagy ember, aki nem mindig genie, mindig igazi talentum, és pedig cselekvő erővel hatványozott talentum. Ugyanis az akarat gyöngesége a talentumot meddővé, alkotásoknak ki nem használt lehetőségévé teszi; de a nagy ember lelkében a továbbfejlődés hajtó erejéből származó akarat az, ami a köznapi mértéknek leginkább fölötte áll.

A kortársak a genie-t talán a nagy embernél is többre becsülik, illetőleg a nagy emberben is leginkább annak genialis oldalait bámulják meg. Pedig a genie-nek, hogy úgy mondjam, csupán a csereértéke nagy; ellenben a nagy embernek a használati értéke óriási. A genie a gyémánt, mely az ujjunkon lévő gyűrűben haszon nélkül csillog; a nagy ember a fáklya: tudatlanságunk sötétjében s létünk számtalan örvényei között, melyekbe minden pillanatban lezuhanhatunk, meg mutatja a biztos haladásnak útját. A genie az ínycsiklandó ritka falat, mely nélkül megélhetünk; a nagy ember a levegő, mely nélkül nem élhetünk, nem fejlődhetünk. A genie a véletlen megváltozás, ugrásszerű változat, olyan mutatio, az élet-tudomány nyelvén szólva, mely a továbbfejlődés szempontjából közömbös, de a valódi mutatiótól abban különbözik, hogy nem örökölhető, tehát inkább értékes rendellenesség, abnormitas; a nagy ember olyan mutatio, melynek hirtelen bekövetkezése nem egyéb, mint váratlanul nagy lépés a továbbfejlődés útján, azaz bizonyos egyed képében maga a továbbfejlődés.

Sajnos, a nagy emberek ivadéka sem mindig mutatja a fejlődésnek azt a fokát, mert a még csak kevesektől elért kivételes fokig az utód a maga fejlődésében ritkán jut el.

De megmarad későbbi nemzedékek számára is közkincsül a nagy emberek példája és tanítása. Sőt a megböcsülés, melyben emléük részesül, csak növekedhetik, midőn látjuk, hogy a tudomány és köztapasztalás őket és tanácsaikat mennyire igazolja. Ők már előre megsejtik a fejlődésnek azokat a törvényszerűségeit, melyeket a maga módján a tudomány később megállapít; bennük, mint magasabbrendű szellemi képesség és erkölcsi érzés, nyilvánul meg az emberi továbbfejlődés prospectivus potentiája, az a rugó, melynek hatása az emberi lélekben a fejlődés szolgálatának ellenállhatatlan kötelesség-érzete és egyszersmind irányítás e *szolgálatnak egyedül helyes* és lehető útjára nézve.

Az ilyen embernek bíznia kell a továbbfejlődésben, mert önmagában érzi annak kényszerűségét, de lehetőségét is. SZÉCHENYI első sorban önmagából merítette azt a bizodalmat, hogy Magyarország, mely még nem volt, lesz a jövőben. Nem volt, azaz olyan nem volt soha, aminő egy SZÉCHENYI ISTVÁN képességeivel, az ő lelkének akaratával, a kötelességeknek benne lakozó parancsszavára, mindezeket átültetve az egész magyar nemzetbe, lehetett volna. De lesz, mert ha SZÉCHENYI, aki maga is tagja a magyar nemzeti közösségnek, lehet olyan, aminő: akkor lehet más magyar ember is, akkor lehet akármennyi, és, ha SZÉCHENYI lelke fog élni minden magyar emberben, akkor azok olyanná teendik a magyar hazát, aminővé annak jövődjéje az ő lelkében megrajzolódott.

SZÉCHENYI-nek meg kellett éreznie azt a nagy igazságot, mely csak kisebb ember előtt maradhatott volna rejtve, hogy az emberiségre nézve ő maga is csak az ő magyarsága által igazi érték: nem mint ember, az ember elvont fogalmának általánosságában, hanem mint magyar ember, az ember valóságos létének fajilagosságában. Érezte, hogy származásának, a testében és lelkében megnyilatkozó fajának sajátossága mellett hiá-a akarna lenni angol, amely nemzet pedig legnagyobb bámulatának tárgya volt; néki magyarnak kell lennie és magyarságának kell szentelnie egész valóját.

A nagy ember lelkében a fejlődés törvényei parancsolnak és parancsolnak olyan hangon, mely előtt elnémul minden emberi indulat, minden más ösztön. Az egyéb indulatok néha zúgolódnak, néha ellenszegülnek, néha föllázadnak, de győztes

mindig a fejlődés törvényének parancsszava marad marad. Azok a törvények a kisebb emberek lelkében is megszólalnak, de szavaikat a föllázadó indulatok elnyomják, s a hétköznapi ember megy apró ösztönei, önössége útján, a mely út lehet az alkalmazkodásé, az egyedi boldogulásé, de nem az emberi továbbfejlődésnek, a többi ember elmaradottsága miatt, az egyént gyakran a kálváriára vezető útja. Az emberi továbbfejlődés törvényeinek parancsszava: ez lelkünkben az a categoricus imperativus, melynek létét és hatalmát már KANT is fölismerete, de a melynek valódi jelentőségét nem ismerte. Az a törvény először is megállapítja, hogy az élettől a fejlődés elválhatatlan: a fejlődés nélküli lét, ha még nem is halál, de nem is élet és semmi esetre sem emberhez méltó élet. Az ember nem azért jutott el a fejlődésnek minden élőlények között legmagasabb fokára, hogy továbbfejlődni megszűnjék. Arra a fokra a többi élőlényénél gyorsabb fejlődés juttatta; az igazi ember lelkében tehát a továbbfejlődésnek is nagyobb, emberi mivoltunk megtagadása nélkül el nem nyomható kényszerűsége lakozik. Ama törvény első parancsa – mert az, hogy az élettől a fejlődés elválhatatlan, még nem is parancs, csupán megállapítás – a fejlődésmenet fajlagosságáról szól és azt mondja, hogy minden élőlény fejlődése fajlag irányított, tehát az emberi fejlődés csak nemzeti továbbfejlődés lehet. A második az örökletesség, illetőleg a fokozatosság, a harmadik a fejlődésbeli alkalmazkodás parancsa. SZÉCHENYI közéleti működésében, politikájában és mindenféle írásaiban elszórt tanácsa} útján megnyilatkozik a fejlődés törvényének második és harmadik parancsa is: a megfontolva és fokról-fokra haladás tételében ki ne ismerne reá a második parancsra, és a nemzetnél hatalmasabb tényezővel való összeütközés kerülésének intelmében ki nem látja a harmadikat?

SZÉCHENYI csak egy végső következtetésre nem tudott már eljutni, pedig az alkalmazkodás parancsából el kellett volna jutnia, és ez okozta meghasonlását a szabadságharc vezetőivel és önmagával. Ez a következtetés a fejlődés akadályainak elhárítása, a mire, ha másképp nem lehet, rendellenvaló erő kifejtéssel, forradalommal is kényszerül a továbbfejlődni akaró társadalmi szervezet; mert a fejlődésre törő életműködéseknek lehet olyan erejük, hogy a fejlődés útjában álló

akadály többé nem hát reájuk csillapítólag. A fölös erőnek az akadály elhárítására fordított munkában kell kiegyenlítődni. És ha az akadály elhárítására irányult munka nem jut célhoz, akkor sem lehet mondani hiábavalónak, mert sohasem hiábavaló az, a mi nem volt elkerülhető. Éppen a magyar nemzeti továbbfejlődés fajilagossága tette, ha egyszer a fejlődés megindult – és SZÉCHENYI-nek halhatatlan érdeme, hogy megindította – a fejlődésnek egy bizonyos fokán túl kikerülhetetlenné az erőpróbát a továbbfejlődéshez való akaratunk és annak legfőbb akadály, uralkodóházunknak irántunk idegen érzülete és egy más államéival közöseknek, a mieinkkel ellenkezőknek vélt érdekei között.

SZÉCHENYI közéleti működésének a forradalom előtti évei éppen az ellenkezőjében merültek ki annak, a mire közéleti működésének kezdetén irányultak: küzdött azok ellen a nemzeti sajátosságok ellen, melyeket éppen ő keltett föl, hogy nemzeti továbbfejlődésünk szolgálatába állítsa őket. A múlt század első negyedében szunnyadtak a nemzetnek, a magyar fajnak azok az erői, melyeket SZÉCHENYI önmagában annál erősebbeknek és tette vágyóbbaknak érzett. Megindítani egy fejlődési, égy megújhódási folyamatot és ennek a magyar sajátosságoktól megszabott, de voltaképpen és akkor még csak a saját lelkén át fölismert faji irányzatot adni: ezt követelte SZÉCHENYI-től a fejlődés törvényének az ő lelkében megszólalt első parancsa. Elöttem pedig ma az a föladat áll, hogy megmutassam, minő elemekből állónak gondolta és tapasztalta később SZÉCHENYI azt a magyar character-t, melyet eleinte csak a saját lelkéből, annak keserúségeiből, vágyódásából és reményeiből ismert.

Azzal legyünk tisztában, hogy sem a magyar fajt, se nemzetének akkori állapotát nem ismerte, midőn lelkében megszületett az erős elhatározás, hogy életét a magyar nemzeti fejlődésnek fogja szentelni. S mert bizalmát és reményét önmagából merítette, csak utólag kereste a jövőnkbe vetett bizalom megokolását a magyar faj sajátosságaiban, melyeket lassanként valóban megismert, de azért mindvégig a saját lelkén köröszkül látott. Es lehetett volna ez a mi nemzetünk még elmaradottabb, a további fejlődésre, életének hosszú lappangása után cselekvő életre valóban képtelen: SZÉCHENYI azért megtette volna azt, a mit cselekedett, csupán az ered-

mény maradt volna el; csupán meghazudtolta volna, a helyett, hogy igazolta, az ő bizakodását a magyar. Hiszen mindnyájan megyünk, mi sokkal kisebbek is, de azért katonái nemzeti továbbfejlődésünknek, ama categoricus imperativus, ama belső vezényszó után, és szinte mentségeit, külső okait keressük cselekvéseinknek, pedig életünk, mint a kilőtt nyíl, úgy röppen el egy cél felé, és mi boldogok és büszkék vagyunk, ha legalább a célzt megláthattuk.

SZÉCHENYI jól látta a célzt, de még nem láthatta az utat,, mely a cél felé vihette. Hiszen ifjú éveinek nagy részét külföldön töltötte, serdülő korának nevelése igen fogyatékos volt. Maga írja önmagáról, hogy 18 éves korában még nem tudott helyesen írni, olvasni is alig, és katonai pályafutása, mindaddig, míg a francia hadjáratok után hazájába vissza nem tért, teljes tudatlanságban telt el. Ezt nagy lelki rázkódások közepett látta be és, hivatásának lassanként tudatára jutván, óriási erőfeszítéssel igyekezett pótolni. Ifjúkorának társai, WESSELÉNYI, DESSEWFFY AURÉL és mások, nem is böcsülték sokra készültségét, bár lelkének finomságát, nemes ízlését s főleg a költészetben való jártasságát elismerték. »Nem lehet tagadni«, írja GRÜNWALD BÉLA (id. m. 207. 1.), »hogy hazáját alig ismerte, mert Bécsben nőtt fel s idejét nagyobb részét idegen országokban töltötte; nem volt beavatva Magyarország köz- és magánjogába; nem volt jártos hazája történelmében, irodalmában és se magyarul, se latinul nem tudott; a közélet ismeretlen volt előtte, mert hivatása, utazásai nem adtak alkalmat, hogy részt vehessen bennem. Hogy SZÉCHENYI mégis Magyarország reformátorává lehetett, annak okát GRÜNWALD BÉLA nem az ő magyar voltának nagyobb fokában, hanem lángelméjén kívül abban látja, hogy SZÉCHENYI, »távol hazájától, Európa művelt, előrehaladott országaiban oly benyomásokat, eszméket vett föl magába, melyek Magyarországra nézve újak, idegenek voltak, de a melyek nélkül Magyarország megifjodása, újjáalakítása lehetetlen volt. Abból az eszmekörből, mely Magyarországon a szellemeken uralkodott, nem lehetett a fejlődés magasabb fokára emelkedni s a tepsedésnek oly soká kellett tartania, mint a rendi intézményekhez való ragaszkodásnak«. »Minden nemzet életében« – folytatja GRÜNWALD – »vannak oly korszakok, mikor a maga

eszközeivel nem képes tovább fejlődni, s a világtörténelem nagy törvénye, hogy az átalakulások rendszeresen idegen eszmék befolyásának következményei.«

SZÉCHENYI, GRÜNWARD szerint, közvetítő volt Magyarország és a külföld között. »Ő szította magát tele« (246. l.) »az európai eszmékkel s belőle áradtak szét az ország minden részébe. SZÉCHENYI gondolkozása, eszméi, mértékei idegenek voltak, s ez tette őt képessé Magyarország reformálására. SZÉCHENYI-t csupán a nemzeti érzület kötötte össze a magyarsággal, de különben kívül állott a nemzet megszokott eszmekörén; ő volt a legidegenebb ember Magyarországon s csak ezáltal válhatott a legnagyobb magyarrá.«

Én azt hiszem, GRÜNWARD BÉLA itt hibásan ítéli meg a SZÉCHENYI példájában megnyilatkozó fejlődésbeli törvényszerűséget. SZÉCHENYI nemcsak a legnagyobb, hanem a *legmagyarabb magyar* is volt, s ezen külföldi tartózkodása és idegen szellemű nevelése mit sem változtatott, valaminthogy a sas tojásából sas léssen akkor is, ha költőgépből vagy kotlóstyúk alatt fejlődött is ki. Az a »nemzeti érzület«, mely SZÉCHENYI-ben a leghatalmasabb érzés volt és erősebben volt meg, mint bármelyik kortársában: ez éppen magyarságának legfőbb kritériuma és lényének legmagyarabb bélyege. Az »én« fajilagosságának le nem küzdhető, meg nem tagadható érzete, a mely kevés nemzet tagjaiban van meg annyira, mint a magyarban: ez volt mindenha a magyarságnak legjellemzőbb vonása és ezer éven át fentartója. A fajilagosságnak ez a nagy mértéke nyilatkozik meg, a mint majd reá térek, a magyarságnak fajtameghatározó, örökítő erejében is. És abban áll SZÉCHENYI jelentősége nemzeti továbbfejlődésünk szempontjából, hogy olyan időben, midőn a nemzetnek ijesztően sok tagjában indult veszendőnek az »én fajilagossága«, ő benne ismét föltámadott az oly hatalmasan, mint sem azelőtt, sem azután senki másban. Énjének fajilagossága lassan, hosszú vajúdás után bontakozott ki, de csak az ébresztette hivatásának tudatára és csak az öntött beléje bizodalmat.

Mint egyén, azaz sajátos individuum, individualitás, minden élőlény magában áll a világegyetemben; társakra csupán fajisága útján lel. A kis emberben a fajiság csak bizonyos másokéval közös színezete az egyéniségnek; de abban a nagy emberben,

a ki az imént kifejtettek szerint egyedül igazán nagy ember, mert a továbbfejlődésben megtett hatalmas lépés hozta létre, a fajiság válik uralkodóvá az egyéniség fölött. Az ilyen -ember minden cselekedetének öntudatos vagy öntudatlan rugójává a fajiság leszen, s az inkább lemond életéről, mint fajiságáról. Saját énjén kívül mindenki többé-kevésbé szereti fajiságát is; de a fajiságnak ez a szeretete nem mindenkiben elég-erős arra, hogy miatta még jobban szeresse a magasabbrendű egységet, mely az emberi egyének fajiságát magában foglalja, a nemzetet is, a hová tartozik. SZÉCHENYI énjében az erős fajiság a legnagyobb odaadássá lett a magyar nemzet iránt, s így ő élethivatását, mihelyt fölismerte, nem láthatta másban, mint annak szolgálatában.

Mindennemű szerves egészben a kölcsönösség, a correlatio törvénye uralkodik a részek között; és így nem juthat rész a fejlődésnek valamely magasabb fokára a nélkül, hogy a többi részt is fokozottabb fejlődésre ne kényszerítse. (Fejlődésről szólok, hangoztatom, s nem túlnövekedésről, hypertrophiáról, ami nem fejlődés, hanem kórtünet s a többi résznek sorvadását okozhatja.) SZÉCHENYI a magyar nemzeti közösség tagjának érezte magát; érezte saját fejlettebb voltát, látta a többi résznek elmaradottságát, és így ellenállhatatlan kötelességérzetet indította, hogy azokat elmaradottságukból kiemelje és magához hasonlóvá tegye. Már 27 éves volt, midőn benne ez az elhatározás, 1819.-ben először megfogamzott. »Egy virágzó és gyümölcsöt termő országban – írja Naplójába – »az élet és a polgári tevékenység csupa gyönyör és boldogság, mert minden munka, minden áldozat kész jutalomra talál. Nekem ily haza nem jutott osztályrészül, kicsi és szűk az, s kívülről alig látja meg valaki. Honfitársaim nem is sejtik, mily gyengék, tudatlanok, sőt rosszak is. Ezeket a dicsőség útjára vezérteni, lehetetlen; ám örvendjenek a maguk szűk körében legalább kissé nagyobb anyagi jólétnek, mint a minőben eddig részesülhettek. De a jövőendő nemzedék azután hadd menjen egy lépéssel előbbre, a világosság felé – erre én akarok vállalkozni. Tudom jól, hogy gyűlölni fognak, a hálátlanok, a míg élek s szétszórt hamvaim hamar feledve lesznek; de én boldognak fogom érezni magamat, ha utolsó órámban azt mond-

hatom: ime, él egy fiatalember, a ki általam szerencsésebb lett, semmint nélkülem lehetett volna.» (L. GRÜNWARD id. m. 215. 1.).

Énünkhöz, életünkhöz az önfentartás ösztönével ragaszkodunk, valameddig csak nagyobb lelki elfajulás, mely eldobhatja azt velünk, erőt nem vesz rajtunk. Ragaszkodunk énünkhöz, ha mégannyi hibánkat tudjuk is. így ragaszkodott SZÉCHENYI, a ki különben önmagával gyakran meg hasonlott, fajiságához és nemzetéhez, jóllehet a magyarságnak senki több hibáját nem látta s e hibákat nálánál senki többet nem ostromozta. Ezért SZÉCHENYI irataiban a magyarságnak majdnem olyan sötét képét rajzolta, mint a minőnek fősti önmagát Naplóiban. SZÉCHENYI célja a fejlődés volt, a fejlődésnek pedig szakítania kell a meglévő állapottal. A fejlődés vágya láttatja SZÉCHENYI-vel oly sötétnek hazája állapotát és nem csupán az összehasonlítás a gazdagabb és boldogabb külfölddel, hiszen önmagát sem látja derűsebb színben.

A külföldi eszmékkel, melyek áthatották, nemzeti továbbfejlődésünket akarta táplálni és nem magyarságunkból kivetkőztetni. Emberi továbbfejlődés tanulás nélkül éppen úgy nem lehetséges, mint testi fejlődés táplálkozás nélkül. Minden fejlődési foknak megvan a maga alkalmas tápláléka. Továbbfejlődés bizonyos időn túl nem lehet a táplálék megváltoztatása nélkül. Más a méhmagzat tápláléka és más a csecsemőé. Csupa tejen, mely jó volt a csecsemőnek, nem nevelhető föl a gyermek. A szellemi táplálékot, ha az a továbbfejlődés követelményeivel már ellenkezik, az új eszmék változtatják meg. Új eszméket termelni is lehet, a fejlettebb idegenből is vehetni át. De a táplálék azon nyersen a testnek továbbépítésére nem szolgálhat. Azt előbb meg kell emésztetni, sőt át is kell hasonítani. Nagy emberek átveszik az idegen eszméket, a saját énünkhöz és annak fajiságához hasonítják át s így adják oda nemzetüknek, a melynek egészséges fejlődését az idegen eszmék csak így szolgálhatják. Kis emberek erre az áthasonító műveletre nem alkalmasak. A nemzetre kis emberektől reá erőltetett idegen eszmék inkább méreg, mint táplálék. SZÉCHENYI-ben így a magyar ember erős fajiságán kívül annak az idegen eszmék iránt tanúsított nagy áthasonító képessége is megtestesül. Es talán nem tévedek, ha azt

hiszem, hogy ebből az alapképességből származik a magyar nemzeti testbe gyakran beiktatódott idegen lakóknak oly gyors és oly tökéletes beolvasztása; de ebből származik nem magyar ajkú polgártársainkkal szemben tanúsított hagyományos türelmünk is, melynek időnkénti megfogyatkozását SZÉCHENYI annyit korholá.

Az áthasonító készség azonban beolvasztó képességből igen könnyen válik hajlandósággá a beolvadásra, ha honfitársainkból kivész a fajiság ereje. Hogy az áthasonító készség nemzeti veszedelemmé ne legyen, ahhoz föltétlenül szükséges a fajiság érzetének föntartása, sőt, SZÉCHENYI példája után, minden eszközzel fokozása. Áthasonító készségünk, melynek egy erős fajiság megszűnt ellensúlya lenni, okozta a SZÉCHENYI korában oly gyakori külföldieskedést és magyartalanságot, s ez fenyegeti ma a nemzetiségekkel érintkező magyarságunkat, melyet a kormányzat és társadalom sok helyütt bűnösen elhanyagol.

Nincs igaza tehát GRÜNWARD BÉLÁ-nak, hogy az idegen eszmékkel gazdagon megrakodott SZÉCHENYI, bár a legnagyobb magyarrá lett, honfitársai közt a legkevésbé volt magyar. Benne két legjellemzőbb magyar tulajdonsága, az erős fajiság és a nagy áthasonító készség által magyarokká hasonultak az idegen eszmék, s úgy élt ő kortársai között, mint túltelített accumulator, mely egész kévékben szórta magából a szellemi szikrákat.

Igaz, hogy SZÉCHENYI-nek hosszú külföldi tartózkodása nagy hasznára vált; hogy a nélkül nem nyerte volna meg reformátori hivatásának képességeit. De nem azért nyerte meg, mert külföldön veszített magyarságából, hanem azért, mert csak külföldön találhatta meg az emberi továbbfejlődésnek azokat a szellemi föltételeit, melyek nélkül az ő egyéniségét létrehozó nagy lépés a fejlődésnek útján halálugrás lett volna reá nézve Magyarország akkori elmaradottságának feneketlen mélységeibe. Az itthoni áldatlan viszonyokhoz való kényszerű alkalmazkodottság a magyarságnak olyan bélyegeit hozott volt létre – egy szolga népnek szolga erkölcsseit – melyeknek fajunk valódi lényegéhez semmi köze s a melyeknek fejlődésünkhöz sincs egyéb közük, mint az alkalmazkodásnak a továbbfejlődéshez általában. Alkalmazkodás nélkül nincs életben-

maradás, az életbenmaradás pedig a továbbfejlődésnek legelső feltétele. Az alkalmazkodás az életbenmaradás érdekében az élet lappangásához is vezethet. A magyar nemzet a múlt század első negyedében jóformán csak lappangó életet folytatott. SZÉCHENYI itthon úgy járt volna, mint a tojás, melyet költökemencze helyett a jégszekrénybe tesznek. Nagy szerencséje, vagyis nagy szerencsénk nekünk, hogy kimenekülhetett ama körülmények hatása alól, melyek akkor a magyar nemzetet arra a félig lappangó életre kényszerítették. Az ilyen életben a szervezet, ha kibírja az ártalmakat, melyek ilyenkor érhetik; ha kibírja a lappangó életet kísérő elfajulásokat: a továbbfejlődés képességeit nem veszíti el, és vagy a viszonyoknak kedvezőbbé válása, vagy egy lassú gyógyulásnak természetes folyamata, talán maga a pihenés is lehetővé teszi, hogy alkalmas és kitartó ösztönzésre, a minő a SZÉCHENYI-é volt, a cselekvő élet és a továbbfejlődés újra megindulhasson.

Hogy nemzetünknek az az állapota, mely SZÉCHENYI-t csüggettsége óráiban annyira kétségbe ejtő, nem félhalottság, csupán a pihenésnek lappangó szaka volt, azt csakhamar megmutatta ama 18 év, mely 1830-tól, midőn a Hítel megjelent, 1848-ig kiváló magyaroknak bámulandó sokaságával történetünknek egyik legfényesebb korszaka lőn. Valamint az állat- és a növény országban az ugrásszerű változások koronként, egy-egy nemzedékben váratlanul nagy számmal jelentkeznek, holott különben hosszú időközön át egy sem mutatkozik: úgy szül a nemzetek története is a nagy időknek nagy embereket, a mely nagy idők nem egyebek, mint az emberi továbbfejlődésnek különösen kedvező korszakai. Az ilyen fejlődésszakokat is meg kell indítani, helyesebben, bizonyos kiváltó munkára van szükségük, s a nagyok nagyja az, a kinek megadatott, hogy őket megindítsa.

Kiváló embereinket, akiknek ragyogása az 1830-tól 1848-ig terjedő időben volt legfényesebb, a megelőző kornak szomorú évtizedei szülték. De vajjon igazán oly szomorúnak tartjuk-e ma is még azt a kort, melyről tudjuk, hogy kiket köszönhetünk neki? Hiszen akkor működött leginkább a magyar nemzetnek a létfontartás szempontjából talán legértékesebb tulajdonsága: a nagyfokú egyedi változatosság, mely DEÁK FERENCZ-től egészen KOSSUTH LAJOS-ig, VÖRÖSMARTY-tól egészen PETŐFI-ig, a különböző

és mégis mind kiváló, mégis mind magyarnál magyarabb egyéniségeknek oly gazdag skálájával ajándékozott meg. Ama ragvogó 18 év csak fölszínre juttatta és, hála SZÉCHENYI-nek is, megnyilatkozásra segítette nemzetünk legbecsesebb tulajdonosságát, a nagyfokú egyedi változatosságot.

De SZÉCHENYI fénykorának osztályosaiban, valamint magában SZÉCHENYI-ben, nemcsak a magyar nemzettest egyedi változatosságát, variabilitását kell bámulnunk, hanem az egyéni gazdagságot, az egyénnek sokoldalúságát is.

Ez is jellemző vonása fajunknak és az egyedi változatossággal együtt ifjúságnak, differentiatlanságnak, tehát a fejlődés számos lehetőségének jele, s így a továbbfejlődésnek záloga. Íme, mennyire igaza volt SZÉCHENYI-nek, midőn bizodalmit jövőkben főleg fajunk kialakulatlanságából és abból merítette, hogy szerepünket az emberiség történetében még nem játszottuk el: még nem voltunk igazán nagy nemzet, tehát ezután kell nagygyá lennünk.

»El kell hinnünk tökéletesen továbbá« – mondja egy helyen a *Stadium*-ban (9. l.) – »hogy férfikorunkat soha nem értük el még s nagyok még soha nem valánk, mert ha elértük volna már legfényesebb pontunkat s egykor valóban egy nemzet lettünk volna, akkor nem emelkedhetnénk s nagyok sem lehetnénk soha többé, minthogy semmi, se nemzet, se ember, se egyén, kétszer soha sem élt s így éppen azért, mert némi nagyságú pillanatok már több század előtt villának honunkon keresztül, ha azok culminatióink pontjai lettek volna, most bár akarnók, bár nem, már közel állanánk a koporsóhoz – s ekkép ha valóban keresztül éltük volna nemzetiségünk életét, minden iparkodásunk ezután gyáva fáradás lenne s mi józanabbul tennénk, minden szorgalom és előre törekvés helyett nemzetiségünket egyenesen feladni, honi dolgainkba többé nem avatkozni, mint pályavégzők, egy pár évi csendes élet s rólunk való gondoskodásért esedezni, némi élethosszabbító szerekkel éldégléni s végóránkat csendesen várva be, vesztég üldögléni.«

SZÉCHENYI-nek van igaza a fejlődés törvényei szerint, mikor azt hiszi, azért lesz jövők, mert még nem volt múltunk, és nem azoknak, kik egy állítólag dicső múltból merítik reményüket egy tūrhető jövendőben. Ma már tudjuk, hogy a fej-

lódésnek magasabb fokával csökken a fajnak egyedi változottsága és ezzel együtt kiapad alkalmazkodó képességének egyik forrása; de csökken a fajnak formázhatósága is, ami az alkalmazkodásnak másik tényezője. Mert a kialakulatlanság sokféle formát enged a még lágy agyagnak; de a kialakultság, melyet a kiégetett agyagnak művészi kéz egyszer már megadott, kizárja a további formálhatóságot. És SZÉCHENYI abban is igazságos, hogy, midőn korholja a magyartalan és léha mágnást, ostromozza a tudatlan és mégis magahitt köznemest, gúnyolja a kapaszkodó és magyarosodni szintén nem akaró polgárt, őszintén megbámulja a magyar szántóvetőt: »A szántóvető tartása jobb ízlésű, mert a természet szabályaihoz közelebb áll. Ő férfiasan lépdel, egyszerűen szól, komoly magaviselete h iában való handabandát nem ismer, istenhoztája nem csókkal, hanem kézfogással jár.« »A magyar« – mondja a *Világbán* (103. l.) – »egy gyermeknép, most semmi, de minden lehet, mert lelki s testi erő rejtőzik fiatal keblében. Minden lehet, ha át akarja látni, hogy semmi. Csak két ellensége van, az előítélet s elbizottság.«

Abban a szomorú időben, mely a *Hitel* megjelenését megelőzte, a magyar nemzetnek egy más jellemvonása, a szabadságszeretet s az az erkölcsi érzék, mely tiltakozik minden elnyomás ellen, SZÉCHENYI-ben már szintén megnyilatkozik. Az a mód, a hogyan az osztrák kormány bánik hazájával, mélyen fölháborítja és föllázad fejlődésünknek nemcsak önmagunkban, de közjogi helyzetünkben is rejlő akadályai ellen: »Egy olyan monarchiában« – írja 1823-ban (1. GRÜNWARD BÉLA id. m. 222. l.) – »amelyben a magyart, ha a királytól szentesített s esküvel pecsételt törvényt szentnek tartja s szeplőtleniségére és szigorú végrehajtására felügyel, mindjárt lázítónak, békeháborítónak, szóval rebellisnek nézik s a szerint bánnak el véle; egy olyan országban, ahol a hízelgő, a törvény- és esküszegő, szóval a hazaáruló szinte jogosnak látszó igénynyel bír hivatalra, jutalomra, kitüntetésre, míg a másik rész, mely a törvényt tiszteli s ahhoz tartja magát, emezek folytonos boszantásainak, az üldözések egy nemének van kitéve, minő jövő vár azokra, kiknek csak az utókor fog tán valamikor igazságot szolgáltatni? Én például, személyemre nézve kitűnő kegynek vehetem, ha ő felsége föl nem akasztat s életemet

Isten után neki kell köszönnöm!« Az ilyen hangokat SZÉCHENYI a nyilvánosságnak szánt Írásaiban elítéli. Kárhoztatja azokat, kik annak magyarázatát, hogy elmaradtunk, mindig önmagukon kívül keresik. De hiába! A magyar embernek annyi oka volt és van a keserőségre közjogi helyzetéből kifolyólag, hogy a gravamenek hangoztatására való hajlandóság is jellemző vonása. És ma is nagyon sok ember elmondhatná: »De ahol a királyt a szolgálatban el lehet a hazától választani s az egyiknek nem tetszik, ami a másiknak használ, ott – én Kolumbiába megyek meghalni.« (GRÜNWALD B. id. m. 219. 1.)

Általában a magyarnak SZÉCHENYI irataiban található jellemzésénél sokkal hívebben mutatja a magyar embert maga SZÉCHENYI ISTVÁN. Nem tekintve azt, hogy, amint mondám, a SZÉCHENYI-től ostorozott magyar kényszerű alkalmazkodásából származó sok olyan bélyeget visel, mely nem tartozik lényegéhez: írásaiban a magyart gyakran üres szólásformákkal és hiányaival jellemzi. Egyébiránt arra a kérdésre is nehéz volna felelni, miben látta a magyarságnak azt a fajiságát, melynek kifejlesztését kívánta. Inkább érezte, mint látta. Bajos az ilyesmit formulákba foglalni.

Mi a magyar testalkotás typusa? A többek között HERMAN OTTÓ is, TÖRÖK AURÉL is próbálgattak a kérdésre megfelelni. És szegény TÖRÖK AURÉL, ha közülünk a sors el nem szólítja, még ma is csak rendezgetné a tömérdek anyagot, amit e kérdésre adandó feleletéhez összegyűjtött. Nem ez, vagy az, aki itt jár közöttünk, avagy akit SZÉCHENYI láthatott, a magyar. Nézzetek meg millió magyart, aki lelkében magyarnak tudja magát; nézzétek meg azt a tíz milliót, aki ma már van: ha egy óriási tekintet mindet át tudja fogni és egy képben tudja egyesíteni, csak az fogja megmondhatni, testileg milyen a magyar. Hiszen a tudományos rendszertan se képes meghatározni egy adott példából semelyik állati vagy növényi fajt, speciést. De nem képes tízből, százból, ezerből sem. Nem lehet rámutatni egyre, hogy ez a veréb, vagy a varjú. Csak azt lehet mondani, ez is veréb, ez is varjú. Minél több, valóssággal adott példa sajátosságait tudjuk áttekinteni és tudjuk egy fajról alkotott képzetünkben összefoglalni: annál inkább megközelítettük egy adott faj fogalmát. És minél több példára van szükségünk valamely fajból, hogy arról magunknak fo-

galmat alkothassunk, annál életrevalóbbnak, annál hosszabb jövőre hivatottnak kell az élőlényeknek azt a faját tartanunk. Az északamerikai indiánust mindig könnyebb lesz leírni, és könnyű volt leírni az utolsó dodomadarat is. A pusztuló fajok mindig typicusabbakká, mert egyedeik mindig egyformábbakká, egy bizonyos irányban kialakultakká lesznek. Ha olyan könnyű volna megállapítani a magyar typust, annak egy német múzeum talán örülhetne, de mi sírhatnánk fölötte.

»A magyarnak« testi alkotásánál is nehezebb leírni lelki alkotását, jellemét. Annak kimerítő rajzát SZÉCHENYI-ben sem találhatjuk meg, bármennyi magyar vonásra mutatott is reá, melyekből ma is fajunkra ismerhetünk. De az a faj, mely egyedileg nagyon változatos, azért rendszertani értelemben is jó faj, benne azért az életnek mégis valami különleges kvalitása, minéműsége testesül meg. A magyarnak lelkileg csak egy igazi jellemvonása van: a magyarsághoz való erős akarat. Akinek lelkében a magyarsághoz való ez az erős akarat él és dolgozik, az magyar. Senkiben sem élt és hatott annyira, mint SZÉCHENYI-ben: ő volt tehát a legmagyarabb magyar. Minden eg}réb tulajdonság csak eszköz arra, hogy magyarok maradhassunk.

Mi teszi yankee-vé az Északamerikai Uniónak mindenféle hazából összevándorolt polgárait? Az, hogy akarnak lenni yankee-k: nem csupán czélszerűségből, nem is csak kényyszerűségből, hanem lélek szerint.

Vannak, akik mindenért a környezetet, a milieu-t teszik felelőssé, értvén úgy a természeti, mint a szellemi környezetet. A természeti környezet csak a kényszerű alkalmazkodottságból származó külsőségeket szabja meg; de a lélek a környezet hatása ellen küzd, amíg teheti. Az angol angol marad Indiában is és egy kis darab Angliát mindenüvé magával visz, mert angolságát bántja, hogy idegen környezethez alkalmazkodjék. A szellemi környezet pedig micsoda egyéb, mint a közszellem, mely valahol uralkodik. S a közszellem? Az az együttes, a collectivus akarat. Az egyesek akarata, hogy milyeneknek óhajtják magukat, megsokszorozva az egyformán akarók számával és még valamivel: így származik a collectivus akarat, melyre nézve az a bizonyos valami, az együtteségi tényező (a collectivitas factora) a legjellemzőbb.

Mert nem igaz, hogy az együttes akarat csak úgy mennyiségtanilag integrálódna az egyes individuális akaratokból, vagy hogy az együttes akarat az egyedi akaratokra volna egyszerűen differenciálható. Még élettelen dolgok tömegeinek is vannak olyan tulajdonságaik, melyek nem adódnak a részek sommázatából. Hát hogyan volnának eleven valamik, lelki alkotó elemek együttességének különleges tulajdonságai, mikor mindenik elem hat a másokra és mikor kettő együtt a harmadikra már másképpen hat, mint külön-külön erre és egymásra? Mi hát, például, a yankee közszellem? A yankeeséghez való együttes, collectivus akarat. Az ilyen akarat pedig a legragadósabb valami; az idegent körülveszi, behatol a lakásába, az ételeibe, a ruháiba és utoljára a lelkébe. Hatásának hosszabb ideig senki sem tud ellenállni.

Ez az akarat ad külön formát a ruhának, külön fésülését a bajnak és ez teszi bajusztalanná a férfi ajkát, vagy ad sajátos vágást a szakállnak. Különössé, minden más nemzetbeliétől különbözővé teszi a gondolkodást, a szem tekintetét, a hang hordozását, még a test mozdulatait is. Különössé és egyformává, arra a nemzetre jellemzővé. S végül ez az akarat tölti el örömmel a családot a tizedik gyermek születésekor, nemhogy megtiltana már a második vagy harmadik gyermeknek, hogy világra jöjjön. A nemzeti ismertető jelek ma már csak a lélekből származnak, még ha testileg nyilvánulnak is meg.

Hol volt az az Ázsiából jött »törzsök faj«, melyet SZÉCHENYI az emberiségnek meg akart tartani? A lelkekben s akkor még főleg az ő lelkében. És abban a nyelvben, melyben az akkor alig három millió magyar lelke megnyilatkozott: a magyar nyelvben. Ennek a nyelvnek megismerése tette SZÉCHENYI-ben tudatossá, hogy ő a magyar fajnak szentelte életét, midőn – már 1819-ben – a haza szolgálatára tett fogadalmat. »Minden aggkorra mutat« – írja 1827-ben – »csak a nyelv nem. Mikor mindazt, ami benne rejlik, lassanként fölfedezem, a remény sugara villan föl lelkemben s úgy látszik, mintha egykor teljes életre támadna. De virágozhatik-e nyelv a nemzet virágzása nélkül? A nyelv magával ragadja a nemzetet.« (L. GRÜNWARD BELA id. m. 183. I.) Gondoljunk itt csak TURGENYEV-nek prózában írt kis költeményei

közül arra, melyben ő az orosz nyelv nagyszerűségéből következtet az orosz nép nagy jövődjére, pedig a lelke tele van keserűséggel honfitársainak sok bűne miatt! Szeretheti hazáját, de nem szereti igazán nemzetét, aki nem annak nyelve által szerette meg. Az én fajilagossága a nyelvhez való ragaszkodásban nyilatkozik meg leginkább. S midőn SZÉCHENYI kortársaiban nyelvünk szeretetét s megböcsülését keltette föl, voltaképen a magyarsághoz való akaratot tette a nemzet életében ismét ható erővé.

A magyarsághoz való ez az akarat talán soha sem is volt oly hatalmas mozgató erő, mint a múlt század harminczas és negyvenes éveiben: sem azelőtt, sem – még kevésbé – azóta. Es talán magának SZÉCHENYI-nek ajkairól sem szólt soha szárnyalóbb szavakkal, mint a *Kelet Népehen*, midőn eme híres sorokat írta, melyek röviden magukban foglalják egész hitvallását, élte céljának kitűzését és a magyar fajnak ideális jellemzését: »A magyar népnek, mint én fogom *iel*, – s ha nem táplálna gyermekkoromtól fogva ezen remény s ezen remény nem emelkedett volna férfiúi koromban éltel meghatározóbb pontján eldönthetetlen szent hitté, a nyilvános élet mezejére fel soha nem lépek – a magyarnépnek nincs csekélyebb hivatása, mint képviselni – Európában egyedüli heterogén sarjadék – ázsiai bölcsőjében rejtőz, eddigelé sehol ki nem fejtett, sehol érettségre nem virult sajátosságait; sajátosságait egy törzsök fajnak, mely jólehet mindent maga előtt ledöntő dagályként már több ízben gyászba borítá földgolyónk legkiképzettebb részeit s fel-felbőszülésében, mint Isten ostora, mindenütt vérrel járt, bizonyosan annyi különöst s erejénél fogva bizonyosan annyi jót és nemest rejt magában, mint az emberi nemnek akármely lelkes és erős családja, csakhogy, mint azoknál, úgy ennél is, külön sajátági árnyéklatokban, a korlátlan tűznek nemes hévre, a vad erőnek bajnoki szilárdságra, a romboló ittasságnak nagylelkűségre kell tisztulni, fölemelkedni.«

Törzsökfaj! A magyar és törzsök faj, Ázsiából hozott sajátosságokkal? Azt mondják, a honfoglaló magyarok száma nem sokkal haladta meg a százezret és az is keverék törzs volt, a legkülönbözőbb fajtájú elemekből összeverődve. Ma van 10 millió; de már SZÉCHENYI korában is volt három

millió, melyet ekkorára – így mondják elleneink – a beleolvadt szláv és német elem növelt meg. Nemcsak ez, hanem a rokon kazár, a kún, besenyő és egyéb törökfajta is, meg az itthon talált avarság és dunai bolgárok. Ha nem volna is így, a magyarnak ezer éves nemzeti léte egyet mindenestre bizonyít: a magyarnak elmoshatatlan örökítő, *impraegnáló*, a legmeghígultabb véreloszlásban is megmaradt *fajtamegszabó erejét*, amely voltaképpen nem más, mint fajtságának ereje s amelyet kétségen kívül meg lehet, mint legjellemzőbb, legfőbb föntartó sajátosságát állapítani, bár apróbb bélyegekre fölbontani nem is tudjuk. A yankee azért fél a szerecsentől, mert tapasztalta, hogy egyetlen vérbeli szerecsen őt utódoknak nagy sokaságára reá hagyja a saját bélyegét. Bélyegeket a szónak megbélyegyző értelmében; mert a szerecsen a vele keveredő fajtát elrontja. Ámde a magyarság jó tulajdonai főleg keverékeiben érvényesülnek. És éppen úgy érvényesülnek szellem; keveredés útján is. A germánok és szlávok sem ok nélkül féltik fajtájukat a magyartól. Egyik Magyarországon élő nemzetiség sem az többé, aki volt; hiába tagadja, mind nagy mértékben magyarrá lett és – sajnos, a magyar nemzet ellen irányuló – értékben növekedett. Ez a fajtamegszabó, testiekben és lelkiekben egyaránt ható erő a mi létünk legnagyobb biztosítéka. SZÉCHENYI érezte, szenvedte is jobban, mint bárki más: az idegenben a honvágy miatt, itthon fájának elmaradottsága fölött érzett bánatában. Hatásának rugója és legfőbb titka is ez: a legelszántabb magyarokká SZÉCHENYI nem az úgynevezett »fajmagyarokat« tette!

De a magyar ember közkeletű jellemrajzának is minden vonását megírta SZÉCHENYI: hogy bátor, nem félti a bőrét, egy hirtelen roham erejében páratlan; de hamar elcsügged, ha a roham nem sikerül; hogy szeret hosszan tétlenül maradni, de tette buzdulván, bámulatos erőt tud kifejteni. Nagy célokért lelkesül, de kis haszonért fáradni nem tartja érdemesnek s nem kedveli az apró, mindennapi munka folytonosságát; csekély csalódások is el tudják hamvasztani nagy fölbuzdulása lángját; nagylelkű és nem tud számítani. Köztünk elő idegenek, azok nyelve, vallása, szokásai iránt türelmes; nem bosszúálló és könnyen megbocsát; nem állja a bántalmat, de jó szóért mindenre hajlandó. Szereti a szabad-

ságot, szeret parancsolni, de nem tud engedelmeskedni; fényben és kedvező viszonyok között nagy tettekre képes, de szolgának rossz és alantas sorban nem boldogul. Ragaszkodik alkotmányához és, ha jogát sértve érzi, kis dolgokért is nagy pörököt folytat; hűséges alattvaló, de azért az aranybulla eltörölt záradékát nem tudja feledni. Értelmi képessége nagy és sok irányú, de tanulmányokba nem szívesen merül el; szeret nagy hangú ítéletet mondani olyan dolgok fölött, melyek megismerésére röstelte a fáradságot. Hajlandó viszálykodásra, nem erénye az összetartás és hivatott vezetőkkel szemben is bizalmatlan. Szereti a magyar életmódot, tehát nem szívesen utazik; a külföldit majd lekicsinyli, majd oktalannul bámulja. Sok benne a lelemény és alkotó erő, mely azonban ritkán válik alkotássá. És így tovább: tömérdek szélsőség, részben turáni vonás, részben kialakulatlanság, vagy alkaszmozkodottság a legszomorúbb helyzethez, amibe idegen uralkodója miatt, kit pedig maga választta, nemzet valaha jutott.

Még így is, minden esetre sok jó és kiművelésre érdemes sajátosság, értékes alkotó elemei az emberi továbbfejlődésnek. Midőn HERDER a magyart a halálra szánt kis nemzetek példaként hozta föl és a kisebb nemzetek eltűnésének szükségszerű voltát fejtegette (1. GAAL JENŐ id. m. I. k. 85. l. nem sokkal azután állította föl alaptételét SZÉCHENYI a következőleg: »Az emberiségnek egy nemzetet megtartani, sajátosságait mint eréklyét megőrizni s szeplőtlen minőségükben kifejteni, nemesíteni erőit, erényeit s így egészen új, eddig nem ismert alakokban kiképezve, végeztéjához, az emberiség feldicsőítéséhez vezetni, kérdem, lehet-e ennél minden kesertől tisztább érzés, s ha csak mint hangja ily megdicsőítéshez egy paránnyal is járulhatni, van-e ennél emberek közt, kiktől lelki örömök el nem zárva, édesb osztályrész?«

Az emberi továbbfejlődés szolgálatának ezt az egyedül lehető útját ismerte föl SZÉCHENYI, korát messze megelőzve. A nyáron Londonban tartott első nemzetközi fajegészségügyi congressus ¹⁾ tanácskozásaiban többen kiemelték, de különösen MORSELLI fejtette ki, minő nagy jelentősége van az emberi fejlődésre nézve annak, hogy az emberiség külön nem-

¹⁾ SZÁSZ ZSOMBOR: Az első nemzetközi fajegészségügyi (eugenikai) congressus. Magyar Társadalomtudományi Szemle. V. évf. (1912) 650-657. 1.

zetekre tagolódott; hogy a nemzeti sajátosságoknak nem megszüntetésére, hanem megtartására és kiművelésére kell törekedni. Nézetem szerint azonban az emberiségnek nemzetekre tagoltsága az emberi fejlődés eredménye és nem eszköze. Minden törekvés, mely a már kialakult nemzeteknek összeolvasztására., vagy egy-egy másikba olvasztására, általában az emberi egységre irányul, a fejlődés ellen dolgozik és így annak útjába akadályokat gördít; ellenben előmozdítja az emberi továbbfejlődést a nemzetek szabadsága, hogy saját geniusuk sugallata szerint rendezzék be éltüket és gáttalanul fejthessék ki sajátos képességeiket. Egy-egy már kialakult nemzetből kiválni készülő, az egésznek törekvéseivel szembe szálló töredékek azonban hátráltatják a nemzeti fejlődést, melynek viszont egyik főfeltétele az egység, a nemzeti egység.

Ezt az egységet, bár szükséges voltát SZÉCHENYI is annyit hangoztatta, mi – sajnos – ma sem értük el, sőt attól talán még inkább eltávolodtunk. Ha kérdezzük, miért: feleletül egy másik kérdés tolul élönkbe. Vajjon azok a tulajdonságok, melyekre SZÉCHENYI alapította nagy reményeit a magyar nemzet jövője iránt, meg vannak-e még a magyar nemzetben? Illetőleg, ha SZÉCHENYI önmaga után Ítélt meg nemzetének jogait egy dicsőbb jövendőre: vannak-e SZÉCHENYI ISTVÁN-aink ma is? Olyan-e a nemzet még ma is, hogy belőle SZÉCHENYI ISTVÁN-ok születhessenek? S az-e még a nemzet, amely SZÉCHENYI ISTVÁN-okat megböcsülni, azok szavára hallgatni tudna?

Ha feleletünk – a tíz millió magyar ellenére is – kedvezőtlen, ha szomorú volna is, vigasztaljon fajtánk örökítő ereje és az az élettudományi tapasztalás, hogy az egykor megnyilvánult jó tulajdonságok egy-egy nemzedékben lappanghatnak és őket azért nem látjuk; de megvannak, de az utódokra azért átörökíthetők. így egy utánunk jövendő boldogabb nemzedékben talán majd ismét megtestesülnek azok a tulajdonok, melyek – nem SZÉCHENYI szerint, hanem SZÉCHENYI-ben – a magyar jellemet alkották. Tartsuk meg legalább a lélek magyarságát, hogy majd lehessen újra a mainál lelkesebb magyarság!